

Letamendisme i unitat psicosomàtica*

Discurs llegit el 1952
en la XXII Festa Anual de l'Institut

LEANDRE CERVERA I ASTOR
Membre de la Secció de Ciències

L'afany de renovació i de progrés, que és fonamentalment l'incentiu antiètic del tradicionalisme en tots els ordres de les activitats humanes, esdevé, sovint, la força cega que mena els ingenus i els indocumentats a picar l'ham del desencís.

Aquesta reflexió ens l'hem feta moltes vegades en constatar l'efímera durada de les hipòtesis i de les doctrines que, nascudes en el terreny de la biologia pura, fracassen ben tost en fer llur projecció al camp de llurs aplicacions pràctiques, que és, sense cap mena de dubte, el de la medicina.

En totes les branques de la ciència i de cap a cap de l'edat moderna de la cultura, trobem *homes-antena*, captadors amatents de les darreres novetats, i, al costat d'ells, constatem la presència de veritables constel·lacions satèl·lits de *snoobs* propicis sempre a deixar-se entendre per les primícies no controlades de la darrera innovació captada. El que ja no trobem tan sovint és la ponderació escaient, potestativa de l'expert en cada matèria, el qual, a fi de comptes, és l'únic que està capacitat per a atorgar la categoria de novetat veritable a tot allò que els arrautxats i els *snoobs* accepten i difonen com a tal.

* Publicat a l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*: 1952.

Si l'*home-antena* és jove, és curiós de veure com és inflada pel receptor la transcendència de la novetat captada, i fa bo de constatar com aquesta novetat esdevé factor catalític del sentiment fisiològic d'iconoclàstia que hi ha latent en la mentalitat immatura dels adolescents més ben dotats.

Sempre m'han encisat els espectacles de capgirament i de trencadissa promoguts per les joventuts afavorides, per voler dels déus, amb un fort neguit espiritual, car els abandaments de la joventut inconformista són indispensables a la bona marxa del progrés dels pobles. Per a assegurar el feliç retorn als millors punts de partida cal, gairebé sempre, enderrocar les baluernes bastides pels academismes decadents. Per a descobrir les rutes menadores a la veritat i a la bellesa calen, sovint, dreceres, trepitjar gatoses i aplanar obstacles, i això és tasca que correspon a les promocions més joves. Un retorn a Homer, a Plató, a Goya o a Bach se m'afigura impossible sense escometre les múltiples teratologies que n'obstrueixen el camí. Però aquesta tasca cal que la deleguem a la joventut perquè d'ella és el privilegi de realitzar-la sense adornar-se que, bo i cercant nous ideals de superació, la realitat la mena, amb un si és no és de sornegueria, a trobar en els models clàssics el consol o la satisfacció que no semblaven possibles ni en el fort de la gesta subvertidora.

Si l'*home-antena* és, però, un ciutadà arribat a la maduresa, carregat d'experiència i guarit d'enlluernaments, sovint podreu observar que la mateixa innovació que provoca reaccions delirants en el jove, esdevé minimitzada o, cosa més freqüent encara, provoca l'abandament de pretèrites vibracions apagades i suscita un gest de malfiança o un sentiment de rebuig que troba comodíssima expressió en aquella llatinada que fa: *Nihil novum sub sole*.

Aquestes consideracions me les ha suggerides la irrupció d'un nou concepte o, potser ho direm millor, d'un nou apel·latiu en el camp de la biologia i de la medicina. Em refereixo al *Psicosomatisme* o *Medicina psicosomàtica*, que és l'expressió d'un sentit d'unitat que fa impossible de desglossar, en condicions de salut i de malaltia, les proporcions que corresponen a l'esperit i les que són potestatives de la part física de tota mena de funcions orgàniques.

Les observacions recollides pels metges americans entre els soldats de la darrera guerra han construït particularment una deu immensa de material per a articles, conferències i llibres en els quals la paraula *psicosomatisme* és repetida constantment.

A casa nostra, la reacció davant la torrentada bibliogràfica que sobre Psicosomàtica ens arriba, ha estat ben especial. Els joves n'han pres nota sense engrescament. Els vells han sortit al pas amb les pretèrites i arnades glòries del letamendisme.

Si psicosomatisme vol dir interpolació del cos en l'esperit o condicionament de l'esperit al soma —diuen els nostres metges que ratllen la setantena o que ja l'han sobrepassada—, el concepte no és pas cap cosa nova, perquè Letamendi ja fa molts anys que havia dit el mateix en definir i defensar el fons doctrinal o filosòfic de la seva medicina unitària.

La veritat és, però, que ni Letamendi passà de fer una vaga afirmació teòrica ni els veterans letamendistes que el cop de roc ha fet ara saltar de les aigües mortes, no tenen cap dret a reclamar reivindicacions, car la prioritat que hauria correspost a la doctrina unitària és indefensable, per manca de mètode científic, enfront dels arguments amb què els pares del modern psicosomatisme han imposat i fan prevaler llur doctrina, també essencialment unitària com la del malaguanyat metge barceloní.

Letamendisme i psicosomatisme són dos conceptes no sobreposables a desgrat que ambdós tenen per comú denominador la unitat de les fenomenologies orgànica i psíquica. A la unitat psicosomàtica hom hi arriba per camins científics i Letamendi, enfarfegat de prejudicis filosòfics i matemàtics, no hi arribà mai objectivament. El brillant polígraf barceloní, víctima del mal que matà a casa nostra totes les possibilitats científiques de la seva època, no passà d'ésser un simple divagador, àdhuc quan ja tot Europa i l'Amèrica del Nord eren abrandades per unes noves maneres de sentir i de comprendre la ciència al marge de les elucubracions. Deixeu-me fer una mica d'història d'aquell moment transcendental que féu de pont entre el segle XIX i el que vivim, que és quan la biologia i les seves derivacions pràctiques s'alliberen d'esclavituds filosòfiques per a esdevenir la ciència autònoma que ens ha fornit tots els benifets meravellosos que devem als fisiòlegs, als farmacòlegs, als higienistes i als cirurgians.

Transportem-nos mentalment —per començar— al París de la segona meitat del segle XIX i constatem que són vives en els seus homes de ciència les influències filosòfiques de Maine de Biran, l'il·lustre pensador en el qual caldrà cercar l'origen de la psicologia contemporània, fonamentada en l'observació interior ajudada per la biologia, per la fisiologia del sistema nerviós i per la patologia mental. Remarquem, però, tot passant, que Biran, com molts psicòlegs del segle XIX, reclama encara per a l'estudi reflexiu de la consciència, la raó de les idees metafísiques, que són aplicades al conjunt del saber humà. I, dada interessant, remarquem també que, en fer irrupció la figura de Biran, el pensament francès està dominat pel sensualisme i que sota la influència d'aquesta ideologia i sense adonar-se'n, Biran i el seu contemporani Châteaubriand, creen el romanticisme que haurà d'informar durant molt de temps no solament el gust artístic, sinó totes les manifestacions del capteniment i de l'espiritualitat ciutadana.

Dins aquest ambient, en el qual França aconseguí de recuperar-se del traumatisme politicoeconòmic que li havia inferit el rei de Prússia, excel·leixen i aviat fan escola, en el camp de la recerca biològica, dues figures excepcionals, Pasteur i Claude Bernard, que, sòbriament i obstinadament, laboren a benefici d'una total transformació dels conceptes científics al marge de tota mediatització filosòfica.

Pasteur, d'una banda, s'endinsa en la recerca del món dels infinitament petits anorreat de bell antuvi la monstruosa baluerna apriorística de Spallanzani. Pasteur, en efecte, posa fi a la doctrina de la generació espontània i damunt les desferres de l'esfondrament crea la bac-

teriologia i la immunologia, amb llurs transcendents aplicacions pràctiques, que són l'asèpsia i l'antisèpsia.

Claude Bernard, al mateix temps, convertint en realitats les genials intuïcions filosòfiques de Bacon de Verulamí, s'enfronta amb la metafísica corrent, que és l'obstaculitzadora secular del progrés de la biologia, i, foragitant subjectivismes i adoptant un nou lèxic que s'ajusta millor a l'exposició de les noves idees, inaugura l'era de la medicina experimental. Així *experiència* ja no serà endavant sinònim d'*experiment*. El mot *experiència*, certament, podria seguir agermanat al concepte d'*empirisme*, si així ho volen els vells filòsofs, però, en canvi, desitjós d'un llenguatge escaient per a expressar-se d'acord amb els nous conceptes, qualificarà d'*empíric* tot allò que no és fruit d'experimentació a desgrat dels lligams que etimològicament pugui tenir amb l'*experiència*. Per al biòleg, *experiència* traduirà una posició passiva d'observació o de contemplació reiterada i, per contra, *experiment* i *experimentació* seran en el futur dos mots que faran referència a fenomenologia provocada. En aquest punt el divorci entre experimentalistes i aprioristes és absolut i estableix un abisme separador entre els filòsofs prebernadians i els biòlegs formats amb la preceptiva del gran fisiòleg del Col·legi de França, el qual rotundament i categòricament acabarà per dir que la biologia únicament serà ciència veritable si aconsegueix desprendre's de tot allò que no sigui experimental.

Amb Claude Bernard i la seva escola experimentalista, el romanticisme opera en l'ordre especulatiu un fort descens i obre les portes al materialisme biològic. Amb l'arribada d'aquests nous aires la vella Metafísica inicia una prudent retirada per a deixar pas al positivisme de nou encuny en el qual el fet experimental pren el paper de protagonista.

Pràcticament, a la llum de les noves idees, la filosofia esdevé metodologia com a resultat de les exigències del moment i deixa de mediatitzar la tasca dels investigadors. Són interessants de llegir els comentaris que el gran clínic parisenc Lasègue va fer el 1860 al debat que sobre el vitalisme suscità a l'Acadèmia de Medicina de París la presentació d'uns estudis sobre l'acció terapèutica del perclorur de ferro. Lasègue, home d'una gran preparació filosòfica, però influït ja pels nous corrents, s'havia negat a intervenir en la discussió —que prengué proporcions extraordinàriament desorbitades i que transcendí a la premsa científica i sobretot a la mèdica— però publicà un estudi sobre la impertinència de debatre a les Acadèmies temes de filosofia quan el debat pot anar a caure exclusivament en els arabescos d'un simple castell de focs verbal. Ja havien passat —segons ell— els temps en què era permès de creure que les genialitats científiques podien ésser resumides en unes quantes proposicions aforístiques i que un cop establerts els principis hom en podia derivar les conclusions en forma natural i planera.

És innegable —en efecte— que tota la geometria deriva d'un petit nombre d'axiomes i que l'ou conté en germen l'animal vivent —diu el gran clínic—, però a ningú no se li acudirà de pen-

sar que per a ésser geòmetra n'hi hagi prou amb saber les proposicions fonamentals, ni que per a ésser anatómic no calgui altra feina que dissecar l'embrió. I, no obstant —afegeix—, això sembla que és el que s'esdevé quan en un debat acadèmic mediatitzat, l'eloqüència fa de complement o de farcit a qualsevol minsa aportació d'elements i les normes reguladores de la discussió són rígides i asfixiants.

Què succeïa, mentrestant, a casa nostra? Per començar, cal que acceptem que l'ambient cultural de la nostra terra era d'un provincianisme desconhortador. La Universitat de Barcelona iniciava la seva reestructuració després del seu retorn de Cervera, però una gran part dels esforços es perdien en el marasme burocràtic. Les poques figures científiques que havien excel·lit en el camp de la medicina, de la química o de les ciències naturals durant els anys de la deportació a Cervera no passaren d'ésser uns francs tiradors que no aconseguiren de crear escola, car la Universitat com a organisme oficial comptava amb tots els privilegis i aquesta particularitat feia impossible de lluitar contra ella. És possible que sonin estridents a les vostres orelles les reflexions que sobre aquest tema m'he fet cada vegada que l'atzar me l'ha plantejat i que, ara, una bella, densa i transcendent monografia de Ferran Soldevila sobre la història de Barcelona sense universalitat i el retorn de la universitat a Barcelona, m'ha fet reviure en forma obsessiva.

No em sento instintivament decantat al joc de la paradoxa, però tanmateix no puc sostreure'm a la temptació de valer-me d'ell per a sostenir el meu punt de vista en aquest cas. Deixeu-me, doncs, que us digui que jo crec —i en això participo d'un punt de vista molt car també a Alexandre Galí— que en la recuperació espiritual de Catalunya actuà paradoxalment en forma salutífera el confinament de la Universitat de Barcelona a Cervera. Mai no agrairem prou a Felip V el bandejament d'aquell pernicios muntatge burocràtic i científicament eixorc que era la Universitat de Barcelona!

És ben segur que la iracúndia del nét de Lluís XIV no ens dedicà pas la *finesa* amb el propòsit d'afavorir-nos, però cal que a posteriori apreciem justament el fet en termes molt diferents de com puguin fer-ho a primer cop d'ull els historiadors patriotes. Felip V, que, en passar la frontera per venir a regir els destins de les terres ibèriques, hauria pogut deixar la porta oberta per la qual ens arribessin a pleret els aires renovadors de la seva França progressista i científicament turmentada per un noble afany de superació, tancà darrera d'ell l'obertura i se solidaritzà amb els tarats del mal endèmic per excel·lència que era en aquell temps l'analfabetisme pur, en les capes més baixes, i cosa encara pitjor, l'analfabetisme adulterat per la lectura, en els estrats ocupats per les classes dirigents.

Aquest fou el greuge més gran que ens inferí. Encegat per un amor propi ferit i empès per la seva fellaia congènita, mai no pogué imaginar-se que l'esclafament o la deportació de la rònega i adotzenada Universitat de Barcelona, ultra representar la supressió d'un enorme obstacle del camí del progrés cultural, havia de suscitar ben tost una esponerosa florida

de cenacles, pràcticament deslligats de vincles oficials, o estimular amb això el ressorgiment intel·lectual de Catalunya al marge de lemes botiflers. Possiblement caldrà que atorguem categoria de col·laborador eficient en la resurrecció cultural catalana al talent de Carles III, que és l'únic rei amb el qual Catalunya ha pogut dialogar i mercès al qual es produí la brotada esponerosa de centres i fogars de cultura veritable. El retard, però, de la nostra incorporació a les tasques dels qui vibraven al nord de la serralada fronterera, fou innegable i anà mantenint-se de cap a cap del regnat borbònic des de Carles IV fins als nostres dies.

L'actuació de Felip V fou digna precursora de la que, anys després, havia de completar Ferran VII, amb la diferència, però, que la d'aquell revulsió a la catalanitat ofesa dels nostres besavis i la d'aquest, per contra, pogué comptar, en general, amb la trista col·laboració dels pares dels nostres pares, a desgrat de la posició digna però esporàdica d'un grup molt selecte d'intel·lectuals catalans, la brúixola dels quals seguia marcant el nord.

Amb l'esperit endolat cal que fem constar ací que el portell obert per l'ariet napoleònic a la muralla pirinenca no ens portà tampoc aires renovadors a profit de tothom. Per contra, tot fa suposar que, per virtut d'una llei física, l'aire nou esdevingué bufarut que contribuí a accentuar un corrent que s'endua els nostres lletraferits i la nostra gent de professió liberal a cercar un millor benestar i un ambient més propici a redós dels ministeris i a l'entorn de les taules dels cafès i dels *mentideros* de la *Villa y Corte*.

El retorn de la Universitat de Cervera a Barcelona amb la revalorització d'aquell esplet de cervells privilegiats que havien estat els artífexs de la Reial Junta de Comerç, del Col·legi de Cirurgia, de les Escoles de Nàutica, de Nobles Arts, de Química, de Botànica, de Mecànica i de Taquígrafia, de l'Acadèmia de Bones Lletres, de la de Ciències Naturals i Arts i de la Mèdico-Pràctica, constituí, però, una performança mancada, car una malentesa generositat, feblesa consubstancial dels polítics catalans de tots els temps, impel·lí a fer donació immediata a l'Estat d'allò que tants d'esforços havia costat d'aconseguir. Això explica que morís en el marasme província la primera o més estimable possibilitat de ressorgiment universitari català, base incomparablement eficient per a conquerir-nos un lloc digne al costat dels centres d'investigació i d'ensenyament superior que existien aleshores a tot el món civilitzat.

Dissortadament, a Barcelona, Letamendi, que és el reflex fidel de l'esperit del nostre món acadèmic, saturat d'un esperit filosòfic retirat de circulació a tot arreu, des de la seva càtedra, alça el 1857 la bandera de protesta contra totes les innovacions que arribaven de fora i, en nom de tronats prejudicis, esgrimeix la seva dialèctica contra els qui ell, pejorativament, anomena materialistes. La seva idea obsessiva és la unitat psicosomàtica —com en diríem avui— però els seus arguments no passen de jocs de paraules. Aleshores és quan es fa pública la seva famosa fórmula de la vida i comença a crear entorn seu allò que pretengué ésser escola i que ara recordem tristament amb el qualificatiu de *letamendisme*, concepte que tindria un lloc d'honor en l'arxiu de les aportacions profitoses si el seu creador no hagués romàs sord i cec a tot el que deien i feien els treballadors del camp biològic i mèdic en els centres d'investigació

europèus i americans de la seva època. Si hagués comprès, i, per tant, acceptat, el nou criteri que informava el pensament i l'acció de l'escola bernardiana, el nom de Letamendi i el seu concepte unitari de l'organisme en estat de salut i en el de malaltia el veuríem avui unit al d'aquesta doctrina mèdica que ens arriba ara de terres americanes i envaeix la clínica humana amb el nom pompós i una mica pedant de medicina psicossomàtica.

Però encara resulta més trist de constatar que en els moments en què Letamendi —home d'innegable talent— s'engrescava amb les seves elucubracions medicofilosòfiques començaven a fer eclosió, entre les darreres promocions mèdiques barcelonines, esperits inquiets, amb la mirada dirigida cap al nord i plens d'admiració pels fruits de l'escola de Claude Bernard. El cor em diu que si Letamendi hagués romàs a Barcelona, aquella joventut coratjosa i progressista hauria influït sobre ell i l'hauria empès a sumar-se als nous corrents de la medicina experimental. És ben segur també que la seva radicació a Barcelona l'hauria preservat de les influències perniciososes de l'ambient que la dissort li reservà per als seus anys de maduresa que era quan calia esperar d'ell les millors aportacions del seu talent i els millors efluvis del seu mestratge.

Letamendi, que havia excel·lit per la seva inquietud espiritual, que demostrà un interès innegable per tot allò que representava un avenç o una revolució a profit de qualsevol dels seus múltiples «violins d'Ingres» (i una prova ens la dona el fet d'haver estat ell qui féu conèixer a Barcelona la música de Wagner), estava malalt de provincianisme crònic, i aquesta malaltia, que era endèmica a la Barcelona del seu temps, l'havia reduït a la trista condició d'enamorat dels dos defectes màxims de la cort d'aquell temps: l'eloqüència campanuda i el matar-ho tot amb la coltellada verbal. A Madrid, per un joc de paraules enginyosament amanides, hom sacrificava un prestigi o condemnava al ridícul demolidor qualsevol innovació tècnica o científica, possiblement prometedora d'esdevenir origen de benefets. I així cal remarcar que mentre, a París, Claude Bernard lluitava aferrissadament per a imposar el seu criteri experimentalista a benefici de la nova fisiologia i assenyalava com a enemics el verbalisme ultrancer i els apriorismes de la filosofia racionalista, Letamendi, traslladat a Madrid, se sentia provincianament cofoi de veure's admirat pels seus exenvejats models, bo i demostrant que en jocs verbals era més destre que ells. Fa molta pena haver de reconèixer que Letamendi, seguint el pendís d'un procés de gradual deseuropeïtzació, arribés a parlar de medicina amb una plagasitat que tenia gran èxit a les penyes de cafè, però que avui ens fa enrojolar de vergonya.

«A la fisiologia humana le falta hombre y le sobra rana», fou la seva lamentable rèplica als afanys de Claude Bernard i, com si les rialles d'aquesta plasenteria li haguessin fet d'increntiu per a continuar jugant el paper de *graciós*, aprofità l'anunci del transcendent descobriment dels raigs X de Roentgen per a escriure en una revista mèdica, amb un llenguatge manllevat i amb l'estil petulant, que aleshores reflectien el mal gust de l'època i que avui segueixen essent l'estigma de la misèria i del davallament provincià:

Con todo el estrépito propio de nuestro petulante siglo, tanto más trompetero cuanto más viejo, se nos anuncia en poco meditados términos, la invención de un procedimiento que, entendido a la letra, ha sacado ya de sus casillas a los papanatas y truhanes propagadores del espiritismo, del telepatismo, del ocultismo y demás artes combinadas de picardía y de chifladura, pues creen ellos, según en públicos escritos transpirenaicos ya han dado a entender, que la nueva fotografía a través de los cuerpos opacos (que yo llamo para mi uso arte de ejecutar sombras chinescas sin candil) refuerza, confirma y demuestra la verdad de la moderna magia, realizada hoy en ambos mundos, bajo la invocación de Satán, sin duda para ocupar en algo el sinnúmero de mortales incapaces de sacramentos que petulan por América y Europa. Cuidado con el anuncio, para enderezado a personas que no hayan meditado bastante sobre las posibles travesuras de ese Frégoli universal llamado éter, tan incapaces de sosiego como propenso a toda transmutación. Porque, en efecto, eso de «fotografía a través de los cuerpos opacos» resulta literariamente absurdo, pues, si «fotografía» significa «diseño trazado por la misma luz» y se ha convenido en tratar de «opacos» los cuerpos que impiden a la luz el paso, resulta que anunciar fotografías obtenidas a través de los cuerpos que impiden a la luz el paso, vale lo mismo que prometer fugas a través del muro de la cárcel. La cosa es absurda; su realización, sin embargo, la atestiguan personas fidedignas. Y ¿habrá algo más digno de asombro que la realización del absurdo? Yo sé de un joven enamorado loco de una vecina suya, de las de pared por medio, que se las prometió muy felices al leer la noticia de tan diabólica invención, contando con que, sin preocuparse más que de averiguar la hora de levantarse su adorada, podría él, a través de la pared medianera, sacar un clisé de ella en paños menores o mínimos, y aún sin paños, al natural absoluto.

No és pas gens difícil d'imaginar l'èxit que aquesta plagasitat letamendiana havia de tenir entre els idonis i conspicus concurrents a les *peñas* i *ateneos* de la *Villa y Corte* i entre la clientela ortodoxa de les sucursals provincianes, sorda i cega com el mestre davant l'allau de fets que l'experimentalisme estava reunint gràcies al concurs de les noves generacions, empeses per un afany de recerca al marge de la fullaraca verbal dels prejudicis filosòfics.

Claude Bernard i Pasteur havien obert als estudiosos un món nou en el qual no era possible d'ensopegar amb personatges aptes per a fer les delícies d'un Molière, d'un Goldoni o d'un Lesage. Però aquest món nou no semblava pas interessar els adotzenats doctors Purgeons i Sangredos del planell ibèric.

Afortunadament, l'atzar volgué que l'obra negativa d'aquell català trasplantat fos neutralitzada per l'escomesa valenta i precisa d'un jove, també català, que, si, com Pasteur, no era metge, ni tenia, com Letamendi, un nom en els cenacles galènics, tenia, per contra, l'entusiasme de la joventut i el cor robat per les noves idees que arreu d'Europa i d'Amèrica estaven fent proselitisme i convertien l'art de la medicina en una ciència d'aplicació a benefici de la humanitat malalta.

Ja haureu comprès que m'estic referint a Ramon Turró, el malgratí inquiet, importador de la bacteriologia pasteuriana i del bernardisme a casa nostra.

A Turró devem la principal contribució a l'obra de bandejar del nostre malaurat país el letamendisme carrincló i obstaculitzador que s'havia estès com la mala herba. Els tres articles de Turró contra la fórmula letamendiana de la vida, publicats precisament a Madrid a l'acollidora tribuna d'una revista mèdica, produïren una tan forta sensació que hom els cregué obra d'alguna personalitat que s'amagava sota l'engany d'un pseudònim. Aquesta hipòtesi acabà de donar més força al text de la irrefutable argumentació turroniana. Val la pena de recordar, a propòsit, que Letamendi en aquells moments havia arribat al pinacle de la seva glòria i que, a base de la seva teoria unitària hom havia creat a Madrid un ateneu destinat a fer obra de difusió i proselitisme de les idees letamendianes. La fortuna arribà a ésser-li tan follament propícia que fins a l'hora de la jubilació seguí aviciant-lo.

Una anècdota ens pot donar la mesura de l'adhesió idolàtrica del món mèdic madrileny a aquest home d'atracció excepcional. Feia dies que una malaltia l'havia privat de fer la lliçó i l'obligava a fer llit. Havien circulat rumors alarmants sobre la possibilitat d'un irreparable desenllaç, però la malaltia féu el tomb i Letamendi reprengué les seves activitats docents uns dies abans de la seva jubilació reglamentària. I ací s'esdevingué l'apoteosi: hom organitzà un magne jubileu; tots els professors seien als bancs dels estudiants; Letamendi pujà a l'estrada enmig d'una emoció intensa i féu la lliçó amb més eloqüència que mai. En acabar, esclataren uns aplaudiments delirants. Mestres i estudiants dempeus victorejaren l'orador i, sense deixar mai d'aclamar-lo, l'acompanyaren fins a casa seva. Arribats que hi foren, seguiren els victors i els picaments de mans amb una tan gran insistència que Letamendi hagué de sortir al balcó a remerciar les efusions desfermades dels seus homenatjadors. «Que parli! Que parli!», demanaven els manifestants. Aleshores Letamendi, commogut —i això pot donar una idea de com aquell home s'havia identificat amb l'esperit d'aquella pàtria adoptiva—, es tragué unes tisores de la butxaca, es tallà la *perilla* i, bo i llençant-la daltabaix, digué, amb veu tremolosa: «Señores, me he cortado la coleta.»

Així acaba el letamendisme, i passà a la Història, coronada d'anècdotes molt agudes però sense transcendència, la figura d'un home que hauria pogut ésser molt profitós al progrés de la ciència. Oh jocunda tristesa del letamendisme! Si almenys s'hagués acabat amb Letamendi! Per sort de tots, l'obra turroniana, que s'inicia temorenc sota un pretès pseudònim, anà prenent cos en el recolliment d'un modest i rudimentari laboratori que —com el de Louis Pasteur— era dalt d'unes golfes, lluny de tota ostentació i apartat del traüt bigarrat de la dinàmica urbana.

Al voltant de Letamendi hi hagué sempre brogit de xerrameca banal i de frivolitat. A l'entorn de Turró hi hagué la crítica experimentalista d'uns deixebles emmotllats per les fèrules rígides del mètode objectiu i avesats, per tant, a treballar disciplinadament. Si m'és permès de manllevar uns mots al lèxic musical, diria que a l'entorn de Letamendi únicament eren possibles els *scherzo* i els *allegro* mentre que a redós de Turró hom percebia la serenitat de l'*andante moderato*. Ni el papalloneig sobre els temes, ni l'apriorisme sentencios no s'adeien

amb el treball controlat dels qui havien après del mestre que un fet únicament pot ésser minimitzat o reforçat per la concurrència d'un altre fet.

Letamendi va fer letamendisme des de la càtedra universitària. Turró creà, extrauniversitàriament, una escola d'experimentadors i ensenyà a pensar damunt de fets objectius.

Això ens permet avui de constatar que la mateixa idea unitària que Letamendi havia deixat malmetre en les seves mans, per la seva fal·lera de condicionar-ho tot a malabarismes verbals i a prejudicis filosòfics, pren en mans de Turró una gran categoria i troba en els seus debiles una continuïtat molt estimable que els permet d'aparèixer ara als ulls dels moderns bíblegs i filòsofs com a ciutadans d'un poble civilitzat i amant del progrés.

Letamendi i el letamendisme es nodrien de les deixalles del romanticisme caduc i estantís de finals de segle. Turró, com Claude Bernard i la seva escola, amb un afortunat retorn a Bacon de Verulam, es llençà a una tasca d'investigació fructífera cenyint-se a la metodologia experimental, els fruits de la qual ens permeten d'interpretar, sense confusió de termes, la diferència que cal establir entre la doctrina unitària o medicina unitària de Letamendi i aquest concepte de psicosomàtica que capten ara com a suposada darrera novetat científica les antenes humanes amatents.

A Letamendi, la filosofia li privà de fer ciència biològica. A Turró, per contra, fer ciència biològica el capacità per a fer, en la seva maduresa, una aportació personal i molt estimable al camp de la filosofia.

Letamendi parla d'unitat orgànica. Turró, sense fer jocs verbals, demostra amb fets experimentals la possibilitat d'interrelacions psicosomàtiques. En el seu llibre *Orígens del coneixement* ens demostra, en efecte, que els estímuls poden somatitzar-se en forma de respostes fisiològiques i patològiques, i, gràcies a aquest aclariment, ens resulta possible d'arribar a la coneixença del món exterior. En el cas de Turró, el filòsof neix del fisiòleg. En el cas de Letamendi, el filòsof provoca l'avortament del fisiòleg.

La mecànica interna de la somatització de les influències emotives ha suggerit múltiples hipòtesis de treball, però encara no hem aconseguit d'arribar a conclusions d'efectiva satisfacció entre els homes de ciència.

La coincidència és, però, absoluta, ara com ara, quant a acceptar que un factor emotiu pot transcendir pluriformement damunt del funcionalisme somàtic. A ningú, per poc observador que sigui, no escapa el fet que la inestabilitat cardiovascular de l'adolescent justifica els enrojolaments, les taquicàrdies i fins les lipotímies emocionals que són gairebé fisiològiques en els anys puberals i parapuberals d'ambdós sexes. A ningú no escapa tampoc la constància amb què una excitació terrorífica influeix sobre les funcions viscerales afectant llur motilitat o llur aptitud secretora. El dermatòleg coneix avui la relació entre moltes afeccions de la pell i els estats psíquics. La por pot, sovint, relaxar els esfínters per paràlisi de la musculatura llisa que els controla i pot augmentar la tensió de la sang i accelerar el ritme del cor i suscitar, en conseqüència, una poliúria amb incontinència; però en altres organismes la por

repercuteix damunt del soma amb manifestacions diametralment contràries: en algunes tribus primitives aquests fets tenen àdhuc aplicacions pràctiques al servei de la justícia (inhibició salival com a reflex de la por).

Un complex de por, de despit, d'angoixa, de vergonya i de repugnància pot transcendir de moltes maneres sobre el substrat anatòmic i sobre el seu funcionalisme. El goll que fou la causa de la mort de Prat de la Riba, tingué per desencadenant el factor emotiu que colpí el gran patriota quan fou empresonat per haver reproduït a *La Veu de Catalunya* un solt de *L'Independent* de Perpinyà, el mes de març de 1902.

Sovint, la somatització d'un factor emotiu sembla traduir l'existència de zones, de sistemes o aparells afectats d'infantilisme. El vell *locus minoris resistentiae* torna així a presentar-se a l'escenari habillat amb nova indumentària. Així una mateixa sensació d'aversion, d'enuig o d'esperverament pot somatitzar-se o traduir-se objectivament per nàusea i vòmit en els neurovegetativament febles o immaturs digestius, però pot també, en altres organismes, traduir-se per una amnèsia, per una afàsia i per una depressió psíquica menadora al suïcidi o per un trastorn de la regulació del metabolisme intermediari susceptible de prendre la forma de l'aprimament progressiu de fons hipofisari o el tipus franc i inconfusible d'una diabetis. Cal simplement comptar en cada cas amb la major labilitat d'un substrat anatòmic immatur o retornat a un estat d'infantilisme o, millor dit, de labilitat fisiològica infantil.

Les alteracions de l'equilibri químic del medi intern sota les influències afectives més diverses ens forneixen proves objectives espectaculars de la unitat psicosomàtica: podem testificar que quan, el 1917-1918, férem els nostres treballs sobre el mecanisme fisiològic i fisiopatològic dels factors adrenals i nerviosos en la regulació dels glúcids, ens calgué circumscriure les experiències al conill i al gat perquè els gossos se'ns tornaven diabètics pel sol fet de tenir-los engabiats.

No cal un gran esforç d'imaginació per a comprendre que, ni durant la creixença, ni en la decrepitud, no evolucionen paral·leles totes les estructures. Els pediatres, posem per cas, us diran que són, sovint, ben ostensibles les desharmonies de creixença entre el tòrax i el seu contingut cardiorespiratori (la gàbia i l'ocell, com ens ha abellit de subratllar metafòricament). El biòleg i el fisiopatòleg transporten avui aquesta fenomenologia plàstica a les pregonesses de la química i de l'energètica i, sovint, l'endocrinòleg, servint-se de les troballes aconseguides per ells, aconseguix l'enllaç entre les dues concepcions.

Amb el criteri experimentalista que avui preval i amb el bagatge científic dels nostres homes de laboratori, és possible, sense intromissions filosòfiques, ni temences de caure en heterodòxies, d'interpretar molts fets normals i patològics com a traduccions fidels del nexa que lliga la materialitat orgànica i la dinàmica emocional. Deixant de banda el letamendis-me i no barrejant el concepte unitari amb el psicosomatisme, el neuròleg, el psiquiatra i, sobretot, l'endocrinòleg, us diran que la relació entre el soma i l'esperit no és una elucubració filosòfica, sinó que és un fet palesable en la clínica i en el laboratori.

Asseguda a la cadira del dentista, la humanitat amb la boca badada ofereix al bon observador material a bastament per a reflexionar sobre els lligams psicosomàtics que justifiquen el criteri d'unitat que la clínica moderna defensa cada dia amb més fervor. Un percentatge elevadíssim d'alteracions dentals i paradentals que són objecte de consulta odontològica delata l'existència d'un fons emocional innegable. Les grans preocupacions financeres, els neguits de la vida privada amb altres tensions psíquiques, la preocupació, la por, l'angoixa, poden influir damunt l'esmalt dentari i motivar la seva alteració i fins la seva total ensulsiada. Cal, simplement, que la saliva per acció neuropsíquica i a través d'adequades modificacions neuroendocrines, modifiqui la seva composició química i les seves constants fisicoquímiques —especialment el seu *pH*— perquè s'esdevinguin les càries o es malmeti la integritat de la coberta protectora de les dents o emmalalteixin les genives i facin irrupció les lesions distròfiques alveolodentàries que, ultra fer impossible la masticació, són causa de neuràlgies i d'intoxicacions digestives.

Avui tot això és a mans de l'endocrinòleg i del neuroendocrinòleg. Selye ho ha fet entenedor amb el seu ja famós *síndrome d'alarma* i n'ha proclamat regulador central i substrat experimental el bloc hipòfiso-hipotàlamo-diencefàlic. Des dels reflexos condicionats de Pawlow fins a la hipòtesi turroniana de l'origen del coneixement, basada en la fam, tot constitueix material d'experimentació revisable a la llum dels nous conceptes de la química hística condicionada per les descàrregues emotives i regulada per aquest gran rector i supervisor que és el bloc neuroendocrí que radica a la zona cerebral hipotalàmica, indiferent als verbalismes filosofoïdes dels letamendistes de torn. Aquesta zona cerebral ens apareix avui delicadament susceptible als estímuls emotius i orgànics i constitueix el regulador de les interrelacions somàtiques i psíquiques, que són objecte d'una atenció preferent de part de les promocions noves formades en les actuals escoles mèdiques, sobretot en les americanes, i que Dunbar ha catalogat sota l'etiquetatge emfàtic de *psicosomatisme* o *medicina psicosomàtica*.

Cada època, cada generació, té una manera diferent d'enfocar les qüestions. Això fa que en medicina, com en totes les arts i totes les ciències, no siguin possibles les repeticions pures a vint anys de distància. En tot cas, quan una mateixa idea torna a ésser portada a discussió, el seu to i el seu aire ens apareixen modificats per la nova criteriologia que informa l'ambient de l'hora nova. En circumstàncies com aquestes és molt corrent de recórrer a la lògica per a explicar el procés, però s'ha fet d'ella un tal abús —i la cosa és ja tan vella— que obliga Lasègue a dir una vegada i en forma contundent: «La lògica no observa, ni inventa, ni descobreix res», afirmació que Armangué rectificà, quaranta anys més tard, en un d'aquells meravellosos *Pensaments*, que un dia o altre caldrà que trobin l'editor escaient: «La lògica no ha d'observar: ha de treure profit de la cosa observada. És així, i únicament així, que els grans descobriments han estat fets gràcies a la lògica.»

La lògica, emprada d'acord amb aquest criteri armanguerià, ens permet de sortir a la palestra per a dir a l'*home-antena jove* i a l'*home-antena vell* que el concepte psicosomàtic

no és ni una novetat revolucionària ni és un rescalfat letamendisme. *Psicosomàtica*, en tot cas, és el títol que caldrà posar d'ara endavant a un capítol obligatori en tots els tractats de medicina i, sobretot, de totes les especialitats mèdiques. En aquest capítol es valoraran els materials que l'observació i l'experimentació hauran reunit a propòsit de la interrelació dels elements emotius i els elements orgànics en el decurs dels anys i especialment a mesura que els neuroendocrinòlegs vagin emprant mitjans físics i químics capaços d'objectivar les sospites lògiques que eren la base exclusiva del raonament dels biòlegs i dels metges d'abans de Claude Bernard.